

Özer ERGENÇ*

Tarih araştırması yaparken belirli sorular sorarak geçmişe bakarız. Bu sorduğumuz sorular; içinde yaşadığımız dönemin koşullarının, şartlarının bizim üzerimizdeki etkisine, meraklarımıza ve araştırma yeteneklerimize bağlıdır. Bende hasbelkader Osmanlı Tarihi ile uğraştım biraz. Osmanlı Tarihi'ne ilişkin sorular sorarken yine o dönemleri anlatan eserlerden edindiğim bilgiler etkili oldu. Osmanlı Devleti'nin kuruluş meselesini ve sürecini inceleyenler bilirler; Osmanlı Devleti, bir gazi beylik olarak Kuzey-Batı Anadolu ucunda ortaya çıktı. Bu uç bölgesinde Gaziler, uç hayatının şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan fırsatlar neticesinde sürekli hareket halindeydiler. Bizans'a karşı bir mücadelenin içinde bulunuyorlardı. Kimi zaman bir şehri kuşatıyorlar, kimi zaman bir bölgeyi egemenlikleri altına alıyorlardı. O dönemi anlatan eserlerde, Gazilerin dur durak bilmedikleri ve hiçbir yerde çok uzun süreli kalmadıkları anlatılıyordu. Bu önemli bir şeydir. Sadece Gazilere kalsaydı bu bölgenin sahiplenilmesi, hiçbir yerde uzun zaman kalamayan Gaziler buranın sürekliliğini sağlayamazlardı. Demek ki sürekli sahiplilik için başka gelişmeler söz konusu olmuştur.

İkinci gene benim dikkatimi çeken şey, bir ünlü Osmanlı Tarihçisi ve Osmanlı ideolojisini, siyasal düşüncesini gayet iyi bilen Osmanlı Tarihçisi Hoca Sadettin Efendi, 'Tacüt Tevarih' adlı eserinde Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ın fethi vesilesiyle olan gelişmeleri anlatacağı bölüme bir önemli cümleyle başlar. Der ki: "Bir memleketin zaptı, tesirinden asidir." Burada sanki eş anlamlıymış gibi iki sözcük var. Tesir; bir yeri zorla almak, silahla, kılıçla almak demektir. Zapt ise o kılıçla alınan yerin yönetimi, idaresi ve Osmanlılaştırılması ve orada yaşayanlarla uzlaşmaya dayalı bir entegrasyonun sağlanmasıdır. Burada yaptığı vurgu, yine silahtan daha önemli olanın teşkilatlanmak ve o teşkilat sayesinde oranın sahiplenilmesidir.

Bir üçüncü önemli edindiğim bilgi, Osmanlı Tarihi ile uğraşanlar da bilirler, Osmanlı siyasal ideolojisi, Cihanşümül hedefler belirlemiştir. Bütün cihana hâkim olmayı, bütün âleme egemen olmayı öngörmüşlerdir. Aslında bu cihan, bu âlem, bu arazi, bu yer neresidir? Biraz muhayyeldir. Ama gene Osmanlı belgeleri bunu daha iyi açıklar. Derler ki: "Osmanlı sultanının hedefi: 'Safha-i rüzgârı' ele geçirmektir." 'Safha-i rüzgâr' dediğimiz şey; dönemin bütün bilinen yerlerine egemen olmaktır. Böyle bir egemenliği ele geçirebilmek için kuşkusuz önce Osmanlı sultanlarının 'havza-i hükümet' olarak tanımladıkları yani asıl egemenlik alanlarını iyi örgütlemeleri, orada bütün gelişmeleri kontrol edebilecek gücü

* Prof. Dr. Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve İnsani Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

yakalamaları gerekir. O yüzden işte, ben geçmişe ilişkin sorularımı hazırlarken, geçmişe ilişkin sorular sorarken; askerî harekâtın daha çok askerî harekâtın arkasından gelen bu örgütlenmeyi, bu teşkilatlanmayı anlamaya çalıştım. Bu teşkilatlanma; aynı zamanda o topluluğun, o siyasal kuruluşun kültürel ve medeniyet seviyesinin göstergesidir. Ve bu nedenle daha çok mekân örgütlenmesi üzerinde durdum.

Hepimizin bildiği gibi Osmanlılar, egemen oldukları memlekete ‘memalik-i mahrusse’ demişlerdir. Memalik-i mahrusse, çok geniş bir alandır ve sadece Müslümanların oturduğu ülkelerden, bölgelerden de oluşmaz. Farklı farklı kökenlerden, farklı farklı menşelerden gelen, etnik açıdan, dini açıdan ve diğer başka ölçütlere göre oluşmuş olan değerlendirmelere göre; farklı coğrafyalar, farklı gruplar, farklı milletler tarihin belli bir döneminde Osmanlı hâkimiyetinin şemsiyesi altında buluşmuşlardır. Ve uzlaşılı halinde birbirlerinden etkilenerek yaşamışlardır.

İşte bugün üzerinde uzun uzun tartışacağımız, çeşitli meseleler üzerinde görüş alışverişinde bulunacağımız Kocaeli Sempozyumu’nun konusunu da ben böyle değerlendirerek kendi birazcık bildiğim alandan yani “Mekânın nasıl örgütlendiğini?” Kocaeli örneğinde göstererek katkıda bulunmak istedim. Ve bunun için bu sorduğum soruların arka planını, beni böyle bir soru sormaya yönelten etmenleri açıkladım.

Şimdi mekânın örgütlenmesini iyi anlayabilmek için yine bu alanlarda çalışanlar bilirler, önemli birtakım yerleşme birimleri bizim için ilk anda üzerinde duracağımız konulardır. Bunlar belirli bir bölgenin şehirleridir. Şehir tarihi yahut da şehir dediğimiz yerleşme birimi, sadece belirli bir alanda yaşayanların alanı olarak ele alınamaz. Çünkü teknolojik düzeyin bugünkü seviyeye gelmediği bir dönemde, Osmanlı’nın 19. yüzyılına kadar şehirlerin oluşabilmesi için onların etraflarından beslenebilmeleri, şehirde yaşayanların iâşesinin etrafından sağlanabilmesi gereklidir. Yani bir anlamda şehirlerin büyüklüğünü, şehirlerdeki hayatın çeşitlenmesini veya çeşitlenmemesini belirleyen etrafındaki kırsal alandır. Eğer oradan rahat beslenebiliyorsa şehir hayatı başka bir şekilde tezahür eder. Eğer zorluklar varsa zaten şehirlerin oluşması güçleşir. Bunun tersi de söz konusu olabilir. Şehirler nasıl iâşe bakımında etraflarındaki kırsal alanlara bağlı iseler, aynı zamanda oraya da o kırsal alanda olmayan tarım dışı üretimin ürünlerini, metnini, emtiasını ve hizmetini sunarlar. Ürettikleri hizmetle de etrafındaki kırsal alanla bütünleşirler. Bu bakımdan şehri incelemek demek; belli bir dönemin bütün teşkilatlanmasını, bütün örgütlenmesini ve kültürel düzeyini anlamaya çalışmak demektir. Bu bakımdan şehirlerin üzerinden biz bir tarih yaparken aslında bütün mekânın örgütlenmesi üzerinde duruyoruz.

Nitekim Kocaeli Sempozyumu vesilesiyle de önce bölge içinde bu beldeyi inceleyeceğiz. Sonra halkaları daha da genişleterek büyük bir çerçevede, geçmişe -Kocaeli’nin geçmişine- ilişkin resmi tamamlamaya çalışacağız.

Kısaca ‘memalik-i mahrusse’ dediğimiz geniş Osmanlı ülkesinde Osmanlı padişahı o zamanın teknolojik düzeyine göre en uca köşeye kadar varlığını, egemenliğini hissettirebilmesi için ülke boyutunda halkalar halinde en uca giden birtakım yetki alanları oluşturarak ve bu yetki alanlarının üzerine kendisine ait olan birtakım yetkileri ve birtakım hizmetlere devretmek suretiyle önce ‘memalik-i mahrusseyi’ egemenlikleri altına aldılar [Ki buna Osmanlı kaynaklarını tümünü göz önünde bulundurarak ‘havza-i hükümet’ (Osmanlı hâkimiyetindeki bölge) diyorlar]. İşte bunun sağlamlığına bağlı olarak da ondan sonra ‘cihanşümül’ politikalarına yönlendiler. Yapabildikleri kadarıyla tarihin belirli dönemlerinin belirli şartlarının da yönlendirmesiyle ‘safha-i rüzgâr’ın bazı yerleri zaman zaman ‘memalik-i mahrusse’ nin bir parçası oldu ve zaman zaman da ayrıldı. Ben bu açılış konuşmasında sunacağım bildirimini geniş çerçevesini size sunmak istedim. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.